

Cochemská praxe – vznik a vývoj

Mgr. Ing. Martina Cirbusová¹

JUDr. Ing. Romana Rogalewiczová²

Úvod

V poslední době se v českých médiích a odborné literatuře stále častěji objevuje fenomén zvaný „Cochemská praxe“ nebo také „Cochemský model“. Je o něm slyšet, je ho vidět, otázkou ale zůstává, do jaké míry vidíme a slyšíme to, čím doopravdy Cochemská praxe je.

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen UMPOD) realizuje od roku 2012 projekt s názvem Rozvoj partnerství v oblasti mezinárodní spolupráce na Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí. V rámci tohoto projektu vznikla v květnu minulého roku sekce zabývající se Cochemskou praxí, resp. přenosem know-how Cochemské praxe ze zahraničí do České republiky. Vznikla tak pracovní skupina, jejímž cílem je definovat a diskutovat aktuální nedostatky v oblasti sociálně-právní ochrany dětí (v tomto případě s mezinárodním prvkem) pohledem základních principů a zásad Cochemské praxe³.

Vzhledem k tomu, že se k nám postupně dostávají zprávy deklarující zájem o Cochemskou praxi, avšak většinou představovaný špatným přístupem, rozhodly jsme se sepsat „seriál o Cochemské praxi“. V několika článcích se pokusíme představit Cochemskou praxi, její historii, právní základ, důvody a příčiny jejího vzniku, možnosti jejího zavedení a nejčastější mýty, které jsou s její prezentací spojeny. Považujeme za nezbytné poukázat na to, že převést Cochemskou praxi do České republiky nebude možné pouhým okopírováním.

Německé rodinné právo a rozhodovací praxe soudů se v některých prvcích od práva českého liší. Bylo tomu tak před třiceti lety a je tomu tak doposud. Hodnotit, která právní úprava je lepší nebo vhodnější, nemá v tuto chvíli smysl. Cílem tohoto článku je zaměřit se na vznik a vývoj Cochemské praxe v kontextu historického vývoje právní úpravy německého rodinného a procesního práva.

¹ Mgr. Ing. Cirbusová je doktorandkou katedry Občanského práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, působí na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí jako mentorka pracovní skupiny zavádějící Cochemskou praxi

² JUDr. Ing. Rogalewiczová je doktorandkou na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, působí na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí jako mentorka pracovní skupiny zavádějící Cochemskou praxi

³ Více informací je možné najít pod tímto odkazem: <http://www.umpod.cz/urad/rozvoj-partnerstvi-v-oblasti-mezinarodni-spoluprace/charakteristika-hlavnich-cilu-projektu/>.

1. Právní úprava rodičovské péče v Německu

Německé rodinné právo je již od roku 1896 upraveno v německém občanském zákoníku (Bürgerliches Gesetzbuch, dále jen BGB). Klíčovým pojmem upravujícím vztahy mezi rodiči a dětmi byla v původním znění tzv. rodičovská moc (elterliche Gewalt). Ta ze zákona náležela otci a představovala právo plně rozhodovat o dítěti a za dítě až do jeho zletilosti. Toto pojetí rodičovské odpovědnosti⁴ bylo změněno až po 2. světové válce, po přijetí německé Ústavy (Grundgesetz) v roce 1949, která garantuje v ustanovení čl. 3 odst. 2⁵ rovné postavení muže a ženy. Rodičovská moc tedy měla nadále náležet oběma rodičům.

Samotný pojem rodičovská moc, který spíše inklinuje k vnímání rodičovské odpovědnosti jako vlastnického práva k dítěti, byl ze zákona odstraněn až reformou v roce 1980. Zákonem o nové úpravě rodičovské péče (Gesetz zur Neuregelung der elterlichen Sorge) z roku 1979 byl do BGB nově zaveden pojem rodičovská péče (elterliche Sorge), který je používán doposud.⁶

Fakticky však došlo pouze k vytvoření nového pojmosloví. Rodičovská péče byla ve společnosti nadále vnímána jako právo na dítě, nikoliv jako povinnost pečovat o dítě, odpovídající dlouhodobé odpovědnosti. Podstatou sporů o úpravu péče o dítě po rozvodu nebo rozchodu rodičů se tak stala hlavně otázka, kdo bude mít „právo na dítě“.⁷

Soudy si ustanovení zákona vykládaly tak, že v případě rozvodu nebo rozchodu musí být rodičovská péče bezpodmínečně přenesena pouze na jednoho rodiče, druhý z rodičů je tak z péče o dítě právně vyloučen. Rozhodnutím ze dne 3. 11. 1982 shledal německý spolkový ústavní soud (Bundesverfassungsgericht, dále jen BVerfG) takový postup v rozporu s ústavou. Podnětem se staly případy rodičů, kteří i po svém rozvodu chtěli společně vykonávat rodičovskou péči, ale ustálená rozhodovací praxe jim to neumožňovala. Dle tohoto rozhodnutí

⁴ Pojem rodičovská odpovědnost (elterliche Verantwortung) není v německém rodinném právu používán doposud. Po přijetí nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000 se sice tento výraz začal v německém právu a zejména právní teorii a odborné literatuře objevovat, ale v samotném BGB není použit.

⁵ Art 3 [online]. [citováno 12. 4. 2014]. Dostupné z: < http://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_3.html >.

⁶ DETHLOFF, N., MARTINY, D. *National report – Parental Responsibilities Germany*. [online]. [citováno 30. 3. 2014]. Dostupné z < <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Parental-Responsibilities.pdf> >.

⁷ RUDOLPH, J. *Du bist mein Kind. Die „Cochemer Praxis“ – Wege zu einem menschlicheren Familienrecht*. Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf Verlag, GmbH, 2007. S. 33.

je typizovaná úprava přípustná pouze tehdy, pokud s ní spojené zásahy do základních lidských práv nejsou příliš intenzivní⁸.

Zavedená rozhodovací praxe však i v následujících letech vedla k tomu, že děti byly svěřovány do výhradní péče jednoho z rodičů (většinou matek) a dokonce druhému rodiči (většinou otci) bylo rozhodnutím soudu zakázáno, aby se s dítětem nebo dětmi stýkal. K tomuto opatření soudy přistupovaly s odůvodněním, že děti byly po celou dobu sporu vystaveny rodičovským konfliktům. Aby těchto konfliktů byly nadále ušetřeny a atmosféra mezi rodiči se uklidnila, je tomu rodiči, do jehož péče nebylo dítě svěřeno, zakázáno se s dítětem stýkat, případně je styk vymezen v delších časových intervalech. Tím však obvykle nedošlo k uklidnění atmosféry, ale naopak k ještě většímu odcizení dítěte od rodiče a někdy i k úplnému přerušení kontaktů do budoucna.

2. Cochemská konference

Na základě důsledků, které přinášela zavedená praxe, se rozhodli pracovníci poradních center a orgánu péče o dítě působících ve městě Cochem svolat v roce 1992 konferenci všech profesí, které se na soudním řízení týkajícím se úpravy péče o děti podílejí. Kromě výše uvedených, tedy poradních center a pracovníků orgánů péče o dítě, sem patří ještě advokáti, soudní znalci a samozřejmě soudci zabývající se rodinným právem. Cílem této konference bylo představit vlastní povolání a současně ostatním profesím nastínit svoji představu o jejich povolání.

Závěry konference byly překvapivé. Jednotlivé profese vzájemně kritizovaly svoji práci, uváděly mnoho příkladů nevhodných nebo ze svého pohledu špatných pracovních postupů. Současně ale vyšlo najevo, že mnoho z těchto kritických připomínek je způsobeno pouze z důvodu nedostatečných vědomostí o náplni práce ostatních profesí a také předsudky. Například se ukázalo, že především advokáti jsou ze strany ostatních profesí podezírání z toho, že své klienty podporují v konfliktech a snaží se situaci rozvádějících se rodičů ještě více vyhrotit. Zatímco advokáti uváděli, že se naopak často snaží přimět své klienty ke smírnému řešení, k tomu jim však chybí spolupráce a podpora ze strany ostatních zúčastněných profesí. Advokáti pak vytýkali pracovníkům orgánů péče o děti příliš stereotypní způsob práce, nedostatečnou flexibilitu a komunikativnost a lpění na byrokratických postupech. Ukázalo se, že většina zúčastněných nemá vůbec žádnou představu

⁸ HEUMANN, A. Eltern ohne Sorgerecht Gedanken zu Familie und Recht [online]. [citováno 30. 3. 2014]. Dostupné z: <<http://www.familien-u-erbrecht.de/eltern-ohne-sorgerecht-gedanken-zu-familie-und-recht/>>.

o práci poradních center. Vzhledem k tomu, že mnoho poradních center je zřizováno nebo provozováno církevními institucemi, panovalo obecné přesvědčení, že tato centra se z ideologických důvodů budou spíše snažit rozvádějící se rodiče od rozvodu odradit.⁹

Všichni účastníci konference se shodli na tom, že je potřeba, aby jednotlivé profese získaly co nejvíce informací o činnosti ostatních profesí a aby byl vytvořen systém vzájemné spolupráce. Zástupci všech zúčastněných profesí se shodli také na tom, že je potřeba se snažit o to, aby i po rozvodu nebo rozchodu rodičů zůstali dětem nadále oba rodiče.

V roce 1993 byla mezi zapojenými profesemi na základě závěrů Cochemské konference uzavřena tzv. Cochemská úmluva, která popisuje cíl, cestu, metodu a základ vzájemně propojené spolupráce. Na základě této úmluvy má každá z profesí vůči ostatním profesím určité povinnosti, které plní v případě řešení vysoce konfliktního rodičovského sporu. Velmi zjednodušeně se tyto povinnosti dají popsat následovně: Advokáti nebudou svým klientům doporučovat žádné konfliktní strategie. Nebudou ho podporovat v tom, když bude za každou cenu chtít na bývalého partnera „házet špínu“. Soudci nařídí první jednání ve věci do dvou týdnů od obdržení návrhu. Orgány péče o děti se ještě před prvním jednáním ve věci spojí se všemi účastníky řízení, tj. oběma rodiči, a jejich pracovníci se osobně budou účastnit jednání. Odpadá jim povinnost vypracovávat písemnou zprávu. Svoje stanovisko k rodinné situaci budou pracovníci orgánu péče o děti přednášet před soudem pouze ústně. Pokud se nepodaří dosáhnout smírného řešení mezi rodiči na prvním soudním jednání, je rodičům doporučeno využít služeb poradního centra. Soud určí termín dalšího jednání, zpravidla v časovém horizontu šesti měsíců. Během této doby mají rodiče možnost za pomoci poradního centra dosáhnout společného smírného řešení. První sezení v poradním centru by mělo proběhnout do dvou týdnů od soudního jednání. Nepodaří-li se rodičům ani za pomoci poradního centra dosáhnout dohody, nebo je-li zřejmé, že tento způsob nepřinese žádný výsledek a efektivnější bude rovnou nechat zpracovat znalecký posudek, soud určí znalce. Úkolem znalce je vypracovat znalecký posudek, který však nebude popisovat stávající situaci a případné výchovné schopnosti rodičů, ale bude zaměřený na možné řešení rodinné situace. Znalecký posudek má být soudu předložen do dvou měsíců.¹⁰ Jednotlivým specifikům a postupům se budou blíže věnovat další články.

⁹ RUDOLPH, J. *Du bist mein Kind. Die „Cochemer Praxis“ – Wege zu einem menschlicheren Familienrecht.* Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf Verlag, GmbH, 2007. S. 39 – 40.

¹⁰ RUDOLPH, J. *Du bist mein Kind. Die „Cochemer Praxis“ – Wege zu einem menschlicheren Familienrecht.* Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf Verlag, GmbH, 2007. S. 45 – 50.

Současně vznikla pracovní skupina, která se každý měsíc schází a na které jsou projednávány dosavadní postupy u řešených případů. Diskutuje se zde o tom, jakým způsobem proběhla interdisciplinární spolupráce a jakým způsobem by do budoucna probíhat měla, aby byly výsledky ještě lepší. Z praktických zkušeností jsou tak vyvozována poučení pro další ještě efektivnější spolupráci¹¹. Podobná pracovní skupina zasedá každý měsíc na UMPOD.

Cochemská praxe tak sama o sobě nevytváří žádné nové soudní řízení, pouze nabízí nový způsob, jak soudní řízení v rodinně-právních věcech vést. V řízení se musí odrážet stanoviska, na kterých se zástupci jednotlivých profesí shodli v průběhu Cochemské konference. Pouze pokud všichni zúčastnění tato stanoviska sdílí, má řízení naději na úspěch. Aby se tedy mohl změnit způsob, jak bude soudní řízení vedeno, musí se především změnit přístup a myšlení pracovníků všech profesí, které se na průběhu řízení podílejí¹².

3. Reforma rodinného práva v roce 1998

Jedním z faktorů, který výrazně přispíval k tendenci odstříhnout jednoho rodiče od dítěte v případě rozvodu rodičů, byla především německá právní úprava rodičovské péče. BGB umožňoval výkon společné péče oběma rodiči pouze v případech, kdy se dítě narodilo v manželství. Pokud rodiče nebyli manželé, náležela ze zákona rodičovská péče výlučně matce dítěte. Současně v případě rozvodu manželství vycházel zákon nadále z toho, že rodičovská péče bude přenesena pouze na jednoho rodiče.

Ačkoliv německý ústavní soud již v roce 1982 shledal takovouto úpravu jako protiústavní, až reformou BGB, která nabyla účinnosti od 1. 7. 1998, došlo ke změně. Především byla rozšířena možnost výkonu společné péče o dítě i pro rodiče, kteří neuzavřeli manželství. Ovšem pouze za předpokladu, že učiní společné prohlášení o společném výkonu rodičovské péče.

Druhým zásadním bodem reformy, týkajícím se rodičovské péče, bylo právě otočení koncepce výkonu rodičovské péče po rozvodu rodičů.¹³ Nadále již tedy BGB nepředpokládá, že po rozvodu bude rodičovská péče přenesena výlučně na jednoho rodiče a pouze výjimečně

¹¹ Wir über uns [online]. [citováno 12. 4. 2014]. Dostupné z: < <http://www.ak-cochem.de/index.php/wir-%C3%BCber-uns>>.

¹² MÜLLER-MAGDEBURG, C. *Das beschleunigte Familienverfahren im Lichte des FamFG*. Kindschaftsrecht und Jugendhilfe 5/2009. S. 184.

¹³ RUDOLPH, J. *Du bist mein Kind. Die „Cochemer Praxis“ – Wege zu einem menschlicheren Familienrecht*. Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf Verlag, GmbH, 2007. S. 34.

bude možné, aby ji nadále rodiče vykonávali společně, ale standardem se do budoucna stává společná péče obou rodičů i v době po jejich rozvodu a jen výjimečně, odůvodňuje-li to zájem nebo potřeby dítěte, nebo pokud o to rodiče společně požádají, může být rodičovská péče přenesena výlučně na jednoho z rodičů.

Touto reformou došlo nejen ke sjednocení judikatury a rozhodovací praxe, ale také byl vytvořen prostor pro to, aby se myšlenky rozvíjející se Cochemské praxe mohly šířit i k ostatním soudům. V jejich obvodech tak byly vytvářeny systémy meziodvětvové spolupráce ve prospěch dětí rozvádějících se nebo rozcházejících se rodičů. Přesto ale samotný text zákona nemění nic na tom, že rodiče si v soudních sporech řeší vzájemné konflikty a soudní řízení tyto konflikty a napjatou atmosféru v rodině při standardním postupu neřeší a neukončí.¹⁴

4. Přijetí zákona o řízení ve věcech rodinných a ve věcech dobrovolné soudní jurisdikce v roce 2009

Cochemská praxe a v dalších letech obdobné postupy, které zaváděly jednotlivé soudy po celém Německu,¹⁵ fungovaly od počátku 90. let 20. století, aniž by postup soudů a dalších na řízení se podílejících institucí měl konkrétní zákonný rámec. V podstatě se dá říci, že tyto praxe si vytvořily přísnější pravidla, než jaká vycházela z německého občanského soudního řádu (Zivilprozessordnung, dále jen ZPO) a zákona ve věcech dobrovolné soudní jurisdikce (Gesetz zur freiwilligen Gerichtsbarkeit, dále jen FGG). S účinností od 1. 9. 2009 byl FGG zrušen a nahrazen novým zákonem o řízení ve věcech rodinných a ve věcech dobrovolné soudní jurisdikce (Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, dále jen FamFG), který nově upravil řízení ve věcech rodinných¹⁶ a do této úpravy zakomponoval právě i prvky využívané v Cochemské praxi. Nejvýznamnějšími principy Cochemské praxe, které byly FamFG zakotveny, jsou zásada přednosti a zásada urychlení. Těmto principům a zásadám se budeme věnovat v dalších článcích.

¹⁴ NOLL, M. Das Cochemer Modell – Zum Wohle der Kinder. In MÜLLER-MAGDEBURG, C. und Kollektiv, s. 22.

¹⁵ Například v Berlíně, Mnichově, Koblenzi, Hannoveru, atd.

¹⁶ TAMM, M. Das neue Familienverfahrensgesetz in Deutschland: Regelungstention und Regelungsschwerpunkte. In Šínová, R. a kolektiv, s. 57.

Závěr

Cochemská praxe je názorným příkladem toho, že pozitivní změnu v právní úpravě, přístupu k právu, zaběhnuté praxi soudů nemusí přinést pouze legislativní úpravy, tedy direktivní zásah shora. Tuto změnu lze provádět i z druhého konce, tedy „odspodu“, od samotných aktérů, jejichž každodenní náplní práce je právě aplikace práva a to způsobem, který nepovažují za správný nebo vhodný. Výsledkem těchto změn zaváděných v praxi může být právě i změna legislativy.

V Německu bylo k rozběhnutí legislativního procesu v tomto případě potřeba téměř 20 let (resp. 14 – Cochemská konference se konala v roce 1992 a první diskuse o reformě FamGG proběhly v roce 2006). Na jednu stranu je to poměrně dlouhá doba, na stranu druhou dostatečně dlouhá doba na to, aby se principy Cochemské praxe osvědčily a mnoho soudů je i bez nutnosti aktualizace zákonné úpravy převzalo. Praxe, kterou soudy a ostatní instituce v rodinně-právních řízeních zavedly, spočívala na zákonném podkladě a změna zákona tedy nebyla nezbytná. Význam reformy tak spočívá především v tom, že zákonem byly sjednoceny lokální postupy praktikované jednotlivými soudy¹⁷. Zde je třeba zmínit to, že konkrétní podoba zrychleného řízení se může u jednotlivých soudů lišit v závislosti na různých faktorech. Soudní obvod Cochem-Zell patří mezi menší obvody, samotné město Cochem má k dispozici jediný orgán péče o dítě, jednu poradnu, která je navíc zřízena a provozována orgánem péče o dítě, je tedy nasnadě, že se všichni aktéři podílející se na řešení rodinně-právních sporů osobně dobře znají. Pokud však měly být principy vytvořené pro tyto podmínky převzaty soudem v Berlíně nebo v Mnichově, bylo nutné je přizpůsobit podmínkám fungování soudního obvodu ve velkém městě, k čemuž také došlo a tím byly převážně způsobeny lokální odlišnosti jednotlivých modelů.

Na místě je tedy otázka, zda lze něco podobného očekávat i v České republice. Pro odpověď je potřeba si uvědomit, že představitelé jednotlivých profesí musí především sami vnitřně dospět k přesvědčení, že změna je nevyhnutelná. Vnucovat tato pravidla shora, nemá smysl. Již dnes jsou obvody, kde zejména pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí myšlenky Cochemské praxe vítají a aplikují (aniž by věděli, že nějaká Cochemská praxe existuje). Považujeme proto za nezbytné šířit myšlenku interdisciplinární spolupráce a až pak odpovídat na výše položenou otázku. K tomu bude sloužit i série příspěvků o Cochemské praxi.

¹⁷ MÜLLER-MAGDEBURG, C. Das beschleunigte Familienverfahren im Lichte des FamFG. *Časopis Kindschaftsrecht und Jugendhilfe*. 2009, 94. ročník, č. 5, s. 188.